

Monika Binkowska-Bury¹, Małgorzata Marć¹, Marek Sobolewski²

Orientacja życiowa a czynniki motywujące młodzież do podejmowania kształcenia w zawodzie pielęgniarstwa w oparciu o badania studentów kierunku pielęgniarstwa Uniwersytetu Rzeszowskiego

¹ Z Katedry Pielęgniarstwa Instytutu Pielęgniarstwa i Położnictwa,
Wydziału Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Rzeszowskiego

² Z Zakładu Metod Ilościowych w Ekonomii Politechniki Rzeszowskiej

Głównym celem podjętych badań było przedstawienie zależności pomiędzy poczuciem koherencji i jego trzema składowymi; poczuciem zrozumiałości, zaradności i sensowności a czynnikami wpływającymi na wybór zawodu pielęgniarstwa.

Badanie zostało przeprowadzone za pomocą Kwestionariusza Orientacji Życiowej SOC–29 i kwestionariusza ankiety w wersji autorskiej. Badaniami objęto 148 studentów studiów licencjackich studiujących na kierunku pielęgniarstwo. Analiza czynników motywacyjnych, wpływających na wybór kierunku kształcenia wykazała bardzo wysoką zależność statystyczną pomiędzy globalnym poczuciem koherencji i poczuciem sensowności a czynnikiem wyboru zawodu:

- interesująca i atrakcyjna praca w przyszłości ($p=0,000$),*
- zgodność zainteresowań z kierunkiem kształcenia ($p=0,000$).*

Uzyskano bardzo wysoką zależność statystyczną pomiędzy poczuciem sensowności a predyspozycjami do pracy w zawodzie pielęgniarstwa ($p=0,000$).

Słowa kluczowe: poczucie koherencji, wybór zawodu, motyw

Life Orientation of Nurses- and the motivating factors of the students to choice the education of the nursing profession based on the example of the Nursing Faculty students of the Rzeszów University

The main aim of the undertaken research was to present the correlation between the sense of coherence with its three components, i.e. the sense of understanding, resourcefulness and the feeling of sense, and factors influencing the nursing occupation choice. The research was carried out with the use of the Life Orientation SOC–29 Questionnaire and a questionnaire drawn up by the author. The questionnaires were completed by 148 undergraduate students of the Nursing faculty. The analysis of motivating factors influencing on the choice of educational direction indicated very high statistical dependence between of global sense of coherence and the feeling of sense and choice of a profession factor:

- interesting and attractive profession in the future ($p=0,000$),*
- conformity of interests to the educational direction ($p=0,000$).*

It has been revealed very high statistical dependence between the feeling of sense and predispositions to the nurse profession ($p=0,000$).

Key words: sense of coherence, choice of occupation, motives

WSTĘP

Odkrywanie swojego powołania, wybór właściwej drogi edukacyjnej i przyszłego zawodu należą do trudnych życiowo zadań. Wymaga to wielu przemyśleń, angażuje w poważnym stopniu potrzeby jednostki, czyli odczuwane przez nią braki przedmiotowe (potrzeby określonych rzeczy) i funkcjonalne (potrzeby określonego rodzaju działań) [1].

Właściwie wybrany zawód, a więc zawód zgodny z uzdolnieniami, zamiłowaniem, właściwościami psychofizycznymi, a także zapotrzebowaniem na rynku pracy zapewnia jednostce zaspokojenie wielu potrzeb [2]. Rola właściwie wybranego zawodu wynika przede wszystkim stąd, że podstawą utrzymania i zaspokojenia potrzeb ludzkich jest głównie praca zawodowa, której problematyka wykracza poza miejsce pracy, stając się w dużym stopniu treścią życia prywatnego, jak również rzutuje na różne dziedziny jego życia [2]. W okresie dorastania absolwenci szkół średnich stają przed koniecznością określenia kierunku dalszego kształcenia i jednocześnie wyboru przyszłego zawodu. Posiadają pragnienia i oczekiwania w stosunku do rodzaju i charakteru swojej przyszłej pracy zawodowej. Pragnienia te i oczekiwania określone są mianem motywacji [3]. Badanie motywacji stanowi jedno ze źródeł poznania ważnych mechanizmów społecznych i psychospołecznych regulujących ludzkie dążenia, dotyczy również sfery motywacyjnej wyboru drogi życiowej przez młodzież [4]. Warto więc zastanowić się nad motywami, które sprawiają, że młodzież chce kształcić się na kierunku pielęgniarstwa.

Istnieją pewne cechy osobowościowe, które prowadzą do efektywniejszego radzenia sobie w życiu jak i w pracy i mogą mieć wpływ na wybór przyszłego kierunku kształcenia jak i przyszłego zawodu. Wśród nich należy wymienić poczucie koherencji – orientację życiową [5]. Zgodnie z koncepcją salutogenezy Antonovsky'ego, poczucie koherencji jest to zgeneralizowany, emocjonalno-poznawczy sposób patrzenia na świat zawierający trzy komponenty, które są ze sobą nierozzerwalnie połączone, a mianowicie: zrozumiałość (comprehensibility), zaradność, inaczej sterowalność (menageability) oraz sensowność (meaningfulness) [6].

Celem prezentowanego materiału jest ukazanie związku pomiędzy poczuciem koherencji i jej trzema składowymi a motywami wyboru zawodu pielęgniarstwa.

MATERIAŁ I METODA

Badaniami objęto 148 studentów studiów licencjackich kierunku pielęgniarstwo studiujących w Instytucie Pielęgniarstwa i Położnictwa Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Najliczniejszą grupę wśród badanych stanowiły kobiety – 144 osoby (97,3%), mężczyzn było 4 (2,7%). Najliczniej reprezentowane były osoby w wieku 19–21 lat (84,5%), najmniej zaś osoby pomiędzy 26 a 30 rokiem życia, bo tylko 4,7%.

Wykształceniem średnim ogólnokształcącym legitymowała się zdecydowana większość respondentów (75,7%), średnim zawodowym – 12,8%, policealnym medycznym – 7,4%, innym policealnym – 2,0%, wyższym – 2,0%.

Wśród badanych najliczniejszą grupę stanowiły osoby mieszkające na wsi (60,8%). Pozostali respondenci – 19,6% mieszkali w mieście do 50 tys. mieszkańców, 11,5% w mieście powyżej 100 tys. mieszkańców a 8,2% mieszkało w mieście 50–100 tys. mieszkańców.

Ponad połowa ankietowanych (61,5%) mieszkała w odległości do 50 km od miejscowości, w której znajduje się uczelnia, pozostali respondenci (21,6%) mieszkali w odległości powyżej 50 km od miejsca studiowania. Co szósty ankietowany (16,9%) mieszkał w tej samej miejscowości. Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki kwestionariusza z zastosowaniem Kwestionariusza Orientacji Życiowej i autorskiego kwestionariusza ankiety.

Kwestionariusz ankiety zawierał 35 pytań o charakterze zamkniętym i półotwartym, których treść była zorientowana na czynniki wpływające na decyzję o wyborze kierunku kształcenia.

Kwestionariusz SOC-29 składa się z 29 pozycji testowych, wyrażonych w formie zdań pytających. W skład kwestionariusza wchodzi trzy podskale, odpowiadające komponentom poczucia koherencji: zrozumiałości (11 stwierdzeń), zaradności – sterowalności (10 stwierdzeń), sensowności (8 stwierdzeń). Wyniki oblicza się za pomocą odpowiednich kluczy, które pozwalają określić SOC oraz trzy jego składowe [7].

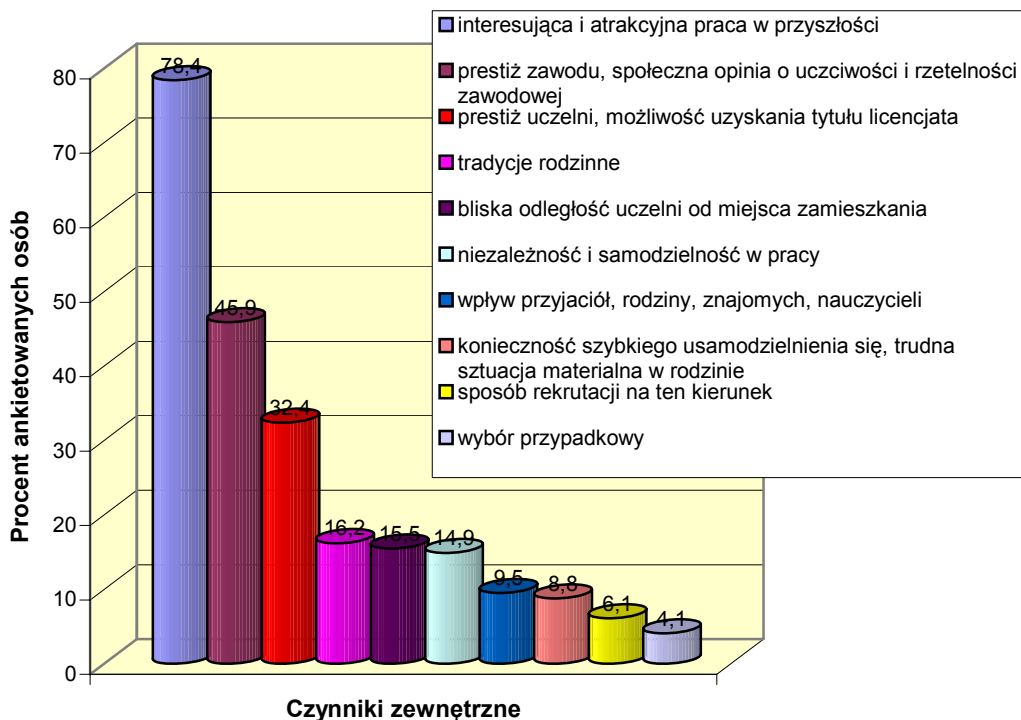
W analizie statystycznej zastosowano metody statystyki opisowej: średnią, odchylenia standardowe, analizę wariancji – test ANOVA. W celu oszacowania związku pomiędzy poczuciem koherencji a czynnikami wpływającymi na wybór zawodu przyjęto następujące poziomy istotności: $p > 0,05$ – brak istotności statystycznej; $p < 0,05$ – istotność statystyczna; $p < 0,01$ – wysoka istotność statystyczna; $p < 0,001$ – bardzo wysoka istotność statystyczna.

Dla celu niniejszej pracy uwzględniono dwie zmienne: miejsce zamieszkania oraz odległość uczelni od miejsca zamieszkania.

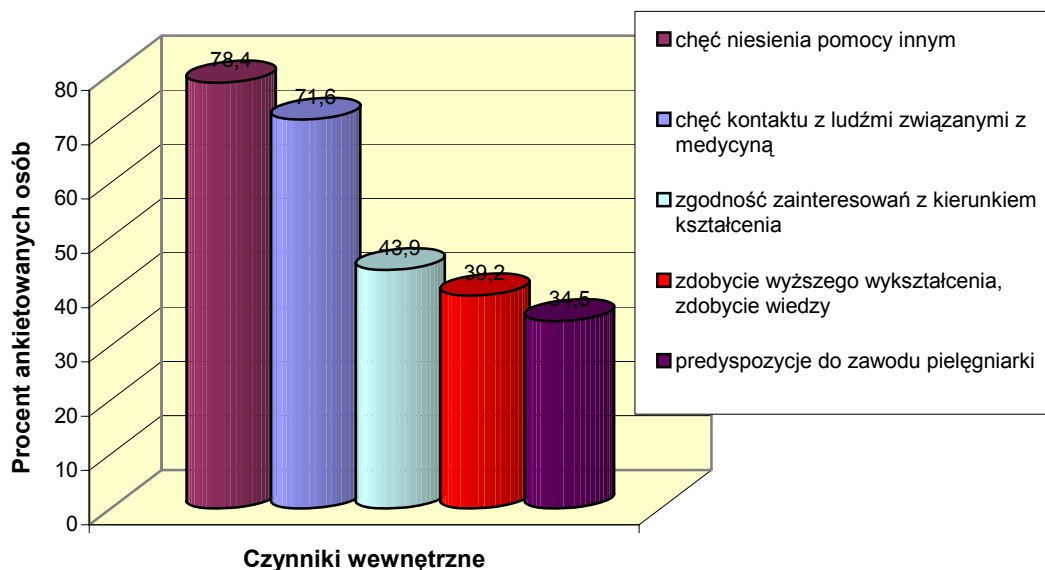
WYNIKI BADAŃ

Najczęściej wskazywanym czynnikiem zewnętrznym (78,4%) decydującym o wyborze kie-

runku kształcenia była interesująca i atrakcyjna praca w przyszłości. Na drugim miejscu (45,9%) badani wymieniali prestiż zawodu pielęgniarstwa. Dla 32,4% prestiż uczelni stanowił istotne znaczenie w wyborze tego kierunku. Co szósty ankietowany (16,2%) pragnął kontynuować tradycje rodzinne.



RYCINA 1. Czynniki zewnętrzne wpływające na podjęcie decyzji o kierunku kształcenia
FIGURE 1. External factors influencing the choice of the educational direction



RYCINA 2. Czynniki wewnętrzne wpływające na podjęcie decyzji o kierunku kształcenia
FIGURE 2. Internal factors influencing the choice of the educational direction

TABELA 1. Wartości średnie otrzymane w skalach SOC–29 dla całej grupy badanych studentów
TABLE 1. The average values obtained in SOC–29 scales for the whole group of the surveyed students

Skala SOC–29	N	X -średnia	S- odchylenie standardowe
SOC1	148	48,9	8,52
SOC2	148	51,8	7,80
SOC3	148	45,0	6,30
SOC4	148	145,6	19,67

SOC1 – poczucie zrozumiałości

SOC2 – poczucie zaradności (sterowalności)

SOC3 – poczucie sensowności

SOC4 – globalne poczucie koherencji

TABELA 2. Poczucie koherencji i jej składowe a czynniki zewnętrzne wpływające na wybór zawodu pielęgniarstwa
TABLE 2. The sense of coherence and its components and external factors influencing the choice of nurse profession

Czynniki zewnętrzne wpływające na wybór kierunku studiów	Zrozumiałość (p)	Zaradność (p)	Sensowność (p)	Koherencja (p)
Interesująca i atrakcyjna praca w przyszłości	0,009**	0,002**	0,000***	0,000***
Prestiż zawodu, społeczna opinia o uczciwości i rzetelności zawodowej	0,002**	0,019*	0,015*	0,002**
Prestiż uczelni, możliwość uzyskania tytułu licencjata	0,085	0,018*	0,117	0,028*
Sposób rekrutacji na te kierunki	0,659	0,759	0,460	0,583
Wpływ przyjaciół, rodziny, znajomych, nauczycieli	0,885	0,252	0,047*	0,251
Konieczność szybkiego usamodzielnienia się i trudna sytuacja materialna w rodzinie	0,350	0,821	0,373	0,435
Niezależność i samodzielność w pracy	0,217	0,098	0,272	0,122
Bliska odległość uczelni od miejsca zamieszkania	0,375	0,709	0,568	0,475
Tradycje rodzinne	0,553	0,621	0,747	0,578
Wybór przypadkowy	0,042*	0,012*	0,102	0,016*

(p) – współczynnik istotności statystycznej

* – wartość istotność statystycznie $p < 0,05$

** – wysoka istotność statystyczna $p < 0,01$

*** – bardzo wysoka istotność statystyczna $p < 0,001$

TABELA 3. Poczucie koherencji i jej składowe a czynniki wewnętrzne wpływające na wybór zawodu pielęgniarstwa
TABLE 3. The sense of coherence and its components and internal factors influencing the choice of nurse profession

Czynniki wewnętrzne wpływające na wybór kierunku studiów	Zrozumiałość (p)	Zaradność (p)	Sensowność (p)	Koherencja (p)
Chęć kontaktu z ludźmi związanymi z medycyną i leczeniem	0,795	0,882	0,885	0,920
Predyspozycje do pracy w zawodzie pielęgniarstwa	0,004**	0,034**	0,000***	0,001**
Zdobycie wyższego wykształcenia	0,247	0,413	0,501	0,968
Zgodność zainteresowań z kierunkiem kształcenia	0,005**	0,001**	0,000***	0,000***
Chęć niesienia pomocy innym	0,047*	0,017*	0,002**	0,005**

(p) – współczynnik istotności statystycznej

* – wartość istotność statystycznie $p < 0,05$

** – wysoka istotność statystyczna $p < 0,01$

*** – bardzo wysoka istotność statystyczna $p < 0,001$

Dla ponad trzech czwartych badanych (78,4%) wybór zawodu podyktowany był chęcią niesienia pomocy innym. Porównywalna grupa badanych uważała, że na wybór zawodu miała wpływ perspektywa kontaktu z ludźmi związanymi z medycyną – 71,6%. Prawie połowa respondentów (43,9%) uznała fakt zgodności zainteresowań z kierunkiem kształcenia za ważny czynnik wyboru zawodu, tak jak i zdobywanie wyższego wykształcenia i wiedzy – 39,2%. Dość liczna grupa

(34,5%) w wyborze kierunku jako jeden z motywów uwzględniła predyspozycje do wykonywania zawodu pielęgniarstwa

Kwestionariusz do badania poczucia koherencji nie posiada norm. Analiza wyników oparta jest na porównaniu wyników średnich uzyskanych przez badanych studentów z wynikami innych autorów.

W badanej grupie studentów średnia wartość koherencji wyniosła 145,6. Wartości te są wyższe

od podobnych wyników publikowanych w literaturze. W badaniach prowadzonych wśród studentów polskich uzyskano następujące wyniki globalnego poczucia koherencji:

1. średnia 131,95; odchylenie standardowe 20,27; N= 137 (Gruszczyńska 2001)

2. średnia 137,0; odchylenie standardowe 23,2; N= 50 (Binkowska-Bury, Wrońska 2004)

Badani studenci cechują się wyższym dla tej populacji poziomem globalnego poczucia koherencji. Wartości średnie i odchylenia standardowe w poszczególnych komponentach zawiera tabela 1.

Analizę dotyczącą poczucia koherencji i motywów wyboru kierunku studiów zawodowych pielęgniarstwa przeprowadzono przy uwzględnieniu dwóch zmiennych, tj. miejsca zamieszkania i odległości uczelni od miejsca zamieszkania.

Istnieje związek pomiędzy miejscem zamieszkania a globalnym poczuciem koherencji, poczuciem zrozumiałości i zaradności (odpowiednio SOC4-p=0,08; SOC1-p=0,007; SOC2-p=0,020). Odległość uczelni od miejsca zamieszkania tylko w zakresie poczucia zrozumiałości jest istotna statystycznie na poziomie p=0,031

Szczegółowa analiza czynników wpływających na wybór kierunku kształcenia wykazała zależność statystyczną pomiędzy:

- globalnym poczuciem koherencji i jej składowymi (poczuciem zrozumiałości, poczuciem zaradności i poczuciem sensowności) a:
- interesującą i atrakcyjną pracą w przyszłości (odpowiednio SOC4-p=0,000; SOC1-p=0,009; SOC2-p=0,002; SOC3-p=0,000)
- prestiżem zawodowym i społeczną opinią o uczciwości i rzetelności zawodowej (odpowiednio SOC4-p=0,002; SOC1-p=0,002; SOC2-p=0,019; SOC3-p=0,015)
- globalnym poczuciem koherencji i poczuciem zaradności a:
- prestiżem uczelni (SOC4-p=0,028; SOC2-p=0,018)
- globalnym poczuciem koherencji i jej składowymi (poczuciem zrozumiałości, poczuciem zaradności) a:
- wyborem przypadkowym (SOC4-p=0,016; SOC1-p=0,042; SOC2-p=0,012)

Szczegółowe wyniki przedstawia tabela 2.

Wyniki zależności pomiędzy poczuciem koherencji a czynnikami wewnętrznymi wpływającymi na wybór zawodu pielęgniarstwa wykazały zależność statystyczną pomiędzy globalnym poczuciem koherencji i jej składowymi: poczuciem zrozumiałości, poczuciem zaradności i poczuciem sensowności a

- predyspozycjami do pracy w zawodzie pielęgniarstwa (SOC4-p=0,001; SOC1-p=0,004; SOC2-p=0,034; SOC3-p=0,000)
- zgodnością zainteresowań z kierunkiem kształcenia (SOC4-p=0,000; SOC1-p=0,005; SOC2-p=0,001; SOC3-p=0,000)
- chęcią niesienia pomocy innym (SOC4-p=0,005; SOC1-p=0,047; SOC2-p=0,017; SOC3-p=0,002)

Szczegółowe wyniki przedstawia tabela 3.

OMÓWIENIE I Dyskusja

Pielęgniarstwo jest dziedziną wielowymiarową, interaktywną i złożoną; jest profesją wyczerpującą fizycznie, psychicznie, emocjonalnie i intelektualnie [8]. Warto więc zastanowić się co skłania kandydatów do wyboru tego kierunku kształcenia. Przeprowadzone badania miały dostarczyć wiedzy na temat czynników wpływających na wybór kierunku studiów oraz podjęto w nich próbę określenia zależności pomiędzy poczuciem koherencji i jego poziomem a czynnikami mającymi wpływ na wybór zawodu pielęgniarstwa.

Analizę zależności pomiędzy poczuciem koherencji a czynnikami wpływającymi na wybór zawodu przeprowadzono przy uwzględnieniu dwóch zmiennych, takich jak: odległość uczelni od miejsca zamieszkania, miejsce zamieszkania.

Z przeprowadzonych badań wynika, że tylko poczucie zrozumiałości pozostaje w związku z odległością uczelni od miejsca zamieszkania, natomiast w przypadku samego miejsca zamieszkania nie ma zależności pomiędzy globalnym poczuciem koherencji oraz poczuciem zrozumiałości i zaradności. Prawdopodobnie związane jest to z dojrzywaniem, zdobywaniem dodatkowych doświadczeń życiowych takich jak rozłąka z rodziną, zmiana miejsca zamieszkania, konieczność dojazdu na uczelnię.

Badana młodzież to w większości najmłodsi studenci. Wiek studiów przypada na przełom okresu dorastania i wczesnej dorosłości, a więc czasu, gdzie związki ukształtowanego silnego poczucia koherencji mogą ulec zachwianiu. Dopiero wejście w wiek dorosły i związanie się na dłużej z pracą, osobami, rolami społecznymi utrwala pozycję na kontinuum poczucia koherencji [9].

Analiza czynników zewnętrznych wpływających na wybór zawodu wykazała, że najistotniejszym motywem wyboru studentów była interesująca i atrakcyjna praca w przyszłości. Wynik ten może nie budzić wątpliwości z punktu widzenia statystycznego, natomiast biorąc pod uwagę specyfikę zawodu polegającą na pomaganiu człowiekowi w

zdrowiu i chorobie wybór pozostałych respondentów w oparciu o inne kryteria niesie w przyszłości ryzyko braku satysfakcji z pracy. Kolejnymi czynnikami, które w zdecydowanym stopniu wpływały na wybór zawodu pielęgniarstwa były prestiż zawodu lub uczelni. Potrzeby prestiżu i uznania wiążą się z pragnieniem potęgi, wyczynu, wolności, potrzeby respektu i uznania ze strony innych ludzi, dążenia do dobrego statusu społecznego, sławy, uznania społecznego. Potrzeba ta jest często powodem niezwykle cennych sukcesów zawodowych

[1]. Prestiż społeczny zawodu może być siłą przyciągającą lub zniechęcającą do jego wyboru i wykonywania.

Najważniejszym czynnikiem wewnętrznym wyboru kierunku kształcenia wśród badanych wydaje się powiązanie wyboru zawodu z chęcią niesienia pomocy innym. Prowadzone w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych badania nad motywami podjęcia nauki w Medycznych Studiach Zawodowych wskazywały również jako bezpośrednią przyczynę kształcenia w tym zawodzie – chęć niesienia pomocy innym [10]. Ważnym także czynnikiem wyboru wydaje się powiązanie zawodu z chęcią pracy w zespole ludzi związanych z medycyną. Młodzież wybierająca ten zawód ma możliwość w przyszłości pracy w zakładach opieki zdrowotnej. Wielokrotnie będzie wchodzić w skład zespołu terapeutycznego, czyli grupy ludzi o zróżnicowanym przygotowaniu zawodowym zajmującego się opieką nad zdrowiem [11].

W badaniach prowadzonych nad poczuciem koherencji przez polskich badaczy nie ma doniesień na temat związku poczucia koherencji z wyborem zawodu pielęgniarstwa.

Przeprowadzone badania miały dostarczyć wiedzy na temat czynników motywujących wpływających na wybór zawodu oraz ich związku z poczuciem koherencji. Podjęto w nich próbę określenia zależności pomiędzy poczuciem koherencji i jego poziomem a czynnikami mającymi wpływ na wybór zawodu pielęgniarstwa

Analiza czynników motywacyjnych (zewnętrznych i wewnętrznych) wpływających na wybór kierunku kształcenia wykazała w zakresie globalnego poczucia koherencji zależność istotną statystycznie w pięciu z szesnastu czynników. Bardzo wysokie zależności statystyczne zaobserwowano pomiędzy globalnym poczuciem koherencji i jej składową poczuciem sensowności a interesującą i atrakcyjną pracą w przyszłości ($p=0,000$), zgodnością zainteresowań z kierunkiem kształcenia ($p=0,000$) oraz poczuciem sensowno-

ści a predyspozycjami w zawodzie pielęgniarstwa ($p=0,000$)

Wyniki tej pracy pozwoliły na określenie globalnego poczucia koherencji studentów. Średnia wartość koherencji wyniosła 147,0, a odchylenie standardowe 28,64. Uzyskane wyniki są wyższe od wartości publikowanych w literaturze. W badaniach prowadzonych wśród studentów polskich uzyskano następujące wyniki globalnego poczucia koherencji – średnia 131,95; 137,0; odchylenie standardowe 20,27; 23,2 [12, 4].

Funkcjonalnie rzecz ujmując, wysokie poczucie koherencji motywuje do podejmowania aktywności i radzenia sobie z wymaganiami, jakie niesie życie również w obszarze wyboru kierunku kształcenia. Studenci, którzy posiadają wyższe globalne poczucie koherencji i poczucie zrozumiałości, sterowalności i sensowności będą wykazywali większą gotowość i chęć wykorzystania potencjalnych zasobów odpornościowych. Okazuje się, że młodzież studiująca pielęgniarstwo będzie miała większą zdolność porządkowania napływających bodźców, a wydarzenia życiowe będzie traktować jako doświadczenia, z którymi może sobie poradzić; będzie lepiej korzystać z zasobów, które posiada dla swojej dyspozycji w trudnych sytuacjach życiowych. Będzie wykazywać zaangażowanie i „uczestniczenie w procesie kształtowania swojego losu oraz doświadczeń dnia codziennego” [9]. Można na tej podstawie przypuszczać, że studenci, podejmując kształcenie na kierunku pielęgniarstwo, a tym samym wybierając ten zawód będą w przyszłości wykonywać go dobrze, skutecznie i bardziej efektywnie.

WNIOSKI

1. Poziom poczucia koherencji u badanych studentów pielęgniarstwa jest znacznie wyższy od typowego dla tej populacji poziomu poczucia koherencji.
2. Wykazano bardzo wysoką zależność statystyczną pomiędzy globalnym poczuciem koherencji i poczuciem sensowności a czynnikiem wyboru zawodu – interesująca i atrakcyjna praca w przyszłości ($p=0,000$).
3. Stwierdzono bardzo wysoką zależność pomiędzy globalnym poczuciem koherencji, poczuciem sensowności a zgodnością zainteresowań z kierunkiem kształcenia ($p=0,000$).
4. Uzyskano bardzo wysoką zależność statystyczną pomiędzy poczuciem sensowności a predyspozycjami do pracy w zawodzie pielęgniarstwa ($p=0,000$).

PIŚMIENNICTWO

1. Krawczyk L., Kulpa A., Maicka M., *Orientacja zawodowa*, Wydawnictwa Szkolne PWN, Warszawa–Łódź 1999, 45
2. Baścik S., *Wybór zawodu a szkoła*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1974, 53
3. Wojtowitz D., *Motywy wyboru szkoły i zawodu* – Biuletyn Okręgowej Izby Pielęgniarek i Położnych 1998 Nr 6, 6
4. Zandecki A., *Struktura motywów wyboru studiów wyższych i jej korelaty*, Dydaktyka Medyczna i Neurocentrum, Lublin 1999, 20
5. Binkowska-Bury M., Wrońska I., Iwanowicz-Palus G., *Orientacja życiowa przyszłych pielęgniarek a motywy wyboru zawodu*, Pielęgniarstwo XXI wieku. 2004 Nr 2, 21
6. Mroziak B., *A. Antonowskiego koncepcja salutogenezy i poczucia koherencji (SOC)*, Nowiny Psychologiczne 1, 1994, 9
7. Antonovsky A., *The structure and properties of sense of Coherence Scale*, Social Science and Medicine, 1993, 36, 6, 725
8. Hila J. Spear R.N., *Reflections on Practice: Why Choose Nursing?*, Nursing Forum. Oct.- Dec. 2002, Vol. 37, 32
9. Antonovsky A., *Rozwikłanie tajemnicy zdrowia. Jak radzić sobie ze stresem i nie zachorować*. Wydawnictwo Fundacji IPN, Warszawa 1995, 33
10. Wrońska I., Mariański J., *Wartości życiowe młodzieży na przykładzie szkół pielęgniarstwa*. Akademia Medyczna i Neurocentrum, Lublin 1999, 284
11. Bogusz J., (red.) *Encyklopedia dla pielęgniarek*. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1991, 191
12. Gruszczyńska E., *Poczucie koherencji a efektywność procesu radzenia sobie ze stresem egzaminacyjnym*. (w:) Sęk H., Pasikowski T. (red.): *Zdrowie – Stres – Zasoby*. Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2001, 127